

Opdracht 3: Heldendicht

Nodig: gedicht, schrift, pen, medeleerling

Tijd: 15 minuten in de les

1. Lees het (fragment van het) gedicht dat je van je docent gekregen hebt, plus de korte toelichting over de persoon over wie het gaat.
2. Streep karaktereigenschappen van de beschreven persoon aan in de tekst, of dichtregels waaruit het karakter blijkt.
3. Vergelijk de karaktereigenschappen die je gevonden hebt met de karaktereigenschappen die je medeleerling heeft opgeschreven.
4. Bedenk samen op welke manier deze held een voorbeeld was voor de negentiende-eeuwse lezer.
5. Schrijf dit in drie zinnen op in je schrift.

Heldendichten zijn te vinden op de Digitale Bibliotheek voor de Nederlandse Letteren (www.dbnl.org). Als de docent de tijd en middelen heeft, kunnen leerlingen ook zelf naar geschikte heldendichten zoeken. Hieronder zijn enkele negentiende-eeuwse (fragmenten van) gedichten opgenomen die geschikt zijn om te gebruiken, met daaronder een kleine toelichting over wie het gedicht gaat. Deze gedichten met toelichting worden geprint en op papier uitgedeeld:

Willem Bilderdijk (1823), 'Op Jonkvrouwe Magdalena Moons, Leydens behoederesse'

Geen bloedig slagzwaard, neen, geen staal is 't maagdelijk wapen;

De tederheid van ziel, zie daar uw boezemschat,

En schoonheid is 't geweer waarmee gy werdt omschappen,

Verwinsters van 't Heelal, wanneer ge in 't aanzijn tradt.

Één opslag van uw oog legt woede en bloeddorst neder;

De bede, uw mond ontvloed, is onweêrstaanbre dwang:

Dit Egis, eedle Moons, gaf Holland Holland weder;

Dit stuitte 't doodlijk uur van Leydens ondergang.

Bron: https://www.dbnl.org/tekst/bild002dich10_01/bild002dich10_01_0095.php

Magdalena Moons (1541-1613) leefde in de periode van de Tachtigjarige Oorlog tussen Nederland en Spanje en is bekend geworden vanwege een bijzondere verzetsdaad. Ze was de vrouw van de Spaanse legerleider Francisco Valdez. Valdez wilde de uitgehongerde stad Leiden innemen, maar Moons haalde hem over nog even te wachten. Dit uitstel gaf het Hollandse leger van Willem van Oranje de gelegenheid om de polders rond Leiden onder water te zetten, waardoor het Spaanse leger moest vluchten.

Uitwerking: tederheid, schoonheid zijn hier de aspecten waarmee Magdalena Moons haar heldendaad heeft verricht. Deze zijn een voorbeeld voor de negentiende-eeuwse lezer.

IJ (pseudoniem) (1815), 'Bij het beschouwen der kist, waarin Hugo de Groot Loevestein werd ontvoerd'

*o Kist, te klein voor zulk een' schat!
Die in uwe engte hield omvat
Een' Geest, te groot voor 's Werelds perken!
Nog toont gij aan het Nageslacht,
Wat Vrouwen-list eens heeft bedacht,
Wat Vrouwen-moed eens uit kon werken,
En hoe de Deugd in Dienstbaarheid
Voor d'Adeldom der Ziele pleit.
Hier werd de Haat door Huwlijkstrouwe,
't Geweld door 't kloekst Vernuft geblind.
o, Zegt mij, waar men grooter Vrouwe,
Aan grooter Man verbonden, vindt! -
Ach, zoo onze Eeuw een Wonder baarde,
Dat aan zijn Deugd de Grootheid paarde
Van d'ongelijkbren huig de groot;
Mijn Vaderland, op nieuw geboren,
Zij dan die glorie weer beschoren;
Het kweeke hem in dankbrer schoot,
En schenk' hem zulk eene Echtgenoot!*

Bron: https://www.dbnl.org/tekst/vad003181501_01/vad003181501_01_0369.php#369

Hugo de Groot was een beroemde geleerde en dichter die leefde in de zeventiende eeuw. De stadhouder prins Maurits had hem in 1619 gevangengezet op Slot Loevestein, omdat De Groot sympathiseerde met Maurits' aartsvijand Johan van Oldebarnevelt. Na twee jaar hielp de echtgenote van De Groot, Maria van Reigersberch, hem uit het slot te ontsnappen in een boekenkist. Hij vluchtte vervolgens naar Parijs.

Uitwerking: hier wordt het vernuft/verstand en de dienstbaarheid van de vrouw van De Groot genoemd en als voorbeeld gesteld. De Groot zelf wordt geroemd om zijn grote geest. Deze eigenschappen zijn een voorbeeld voor de negentiende-eeuwse lezer.

Fragment uit: J.J. (anoniem) (1820), 'Vondel'

*Wie Vondel's lier¹ durft steken naar de kroon,
Hij tart, als Pan, Apollo's hoogen toon.
Wie zou hem niet als Phebus waardsten zoon
En lievling roemen?²
Gelijk een stroom in 't vloeijen immer groeit,
Nu bruist en schuimt, en dan weêr ruischt en vloeit,*

*Hier rotsen breekt, en ginds het loof besproeit
Van kruid en bloemen,
Zoo vloeit zijn lied. Zijn lieflijk maatgeluid
Lokt frisch gebloemt' de ontloken knoppen uit.
Zijn toon, die 't hart voor kunstgevoel ontsluit,
Boeit ziel en zinnen.*

1 Een lier is een muziekinstrument. Het dichten wordt in de klassieke dichtkunst van de 18de en 19de eeuw vaak vergeleken met zingen (lied) of muziekmaken (lier).

2 Pan, Apollo en Phebus zijn goden uit de klassieke oudheid, met wie Vondel vergeleken wordt.

*Zoo bruist zijn zang, die 't jeugdig Hollandsch bloed
Ter deugd ontvonkt, doorgloeit met eedlen moed,
En in de borst den lust ontglimmen doet
Om te overwinnen.
Wanneer hij, op Tyrteus krijgstrompet,
Den forschen toon van oorlogsglorie zet,
Roept elk om dagge, om vuurroer en helmet,
Ten schrik van Spanje.
Zijn lof is meer dan Rome's³ zegepraal
En 't eerebeeld van 't allerfijnst metaal.
Zijn lauwer groent voor eeuwig om het staal
Van dappre Oranje*

Bron: https://www.dbnl.org/tekst/vad003182001_01/vad003182001_01_0319.php

Joost van den Vondel (1587-1679) was misschien wel de bekendste dichter en toneelschrijver uit de zeventiende eeuw. Hij werd in zijn tijd de 'prins der dichters' genoemd. In zijn werk schrijft hij over de tumultueuze periode waarin hij leeft en geeft bovendien commentaar op de politieke ontwikkelingen. Hij Het Vondelpark in Amsterdam, aangelegd in de negentiende eeuw, is naar hem vernoemd, daarin staat ook een standbeeld van hem. Lees meer over Vondel op:

<https://www.literatuurgeschiedenis.org/schrijvers/joost-van-den-vondel>

Uitwerking: hier wordt de moed genoemd en de manier waarop Vondel zich tegen de Spaanse overheerser verzet door zijn pen te gebruiken. Deze zijn een voorbeeld voor de negentiende-eeuwse lezer.

**Fragment uit: Hendrik Tollens (1808-1815), 'Jan van Schaffelaar'.
(kan naar believen verder worden ingekort)**

[...]

*Toen 't Amersfoortse krijgsgeweld
de Stichter bijstand bood,
en 't hem ontweldigd Barneveld
belegerde en beschoot:*

*Toen leefde Jan van Schaffelaar
met heldenziel in 't lijf,
stoutmoedigst in het bangst gevaar
en ongehoord bedrijf.*

*Hij klimt de steile toren op
met achttien rappe mans,
en geselt op de Hoekse kop
met slagen uit de trans.*

*Hij daagt des vijands bussen uit
en kaatst hun vlammen weer,
en hagelt, uit een damp van kruid,
een jacht van kogels neer.*

3 Hier wordt gerefereerd aan de kracht van het Romeinse Rijk, waarmee Nederland wordt vergeleken.

Hij beukt en kneust wie naken mag
en houdt onwrikbaar stand,
en velt en stort met houw en slag
er honderd neer in 't zand.

Maar, de overmacht verwint de moed,
hoe fier en fors gespoord:
in 't eind vervloeit het dapperst bloed
en 't heldenvuur versmoort.

Maar, schriklijk rolt het stormgerucht
en 't wraakgeschreeuw in 't rond;
de donder perst en scheurt de lucht
en davert langs de grond.

Maar, kerk en toren schudt en kraakt
en wagglen daar zij staan,
en 't vuur dat langs de leien blaakt,
grijpt kerk en toren aan.

'Wat raad?' roept Jan van Schaffelaar,
'mijn makkers in 't verdriet!
Al lach ik om mijn lijfsgevaar,
ik lach om 't uwe niet.'

'Geef op, geef op dan kerk en trans!
gilt alles, diep ontsteld,
'breek af dan de ongelijkste kans,
eer gij 't met ons misgeldt.

De toren brandt, de grondvest trilt;
wie kent zich vrij van schroom?
Geef op, geef op! Geen tijd verspild!
Wij stikken in de stoom!

Wij geven 't op, wij geven 't op!
schreeuwt Schaffelaar, met spijt.
'Wij buigen dan de harde kop,
verwinnaars in de strijd!'

Maar, 'Neen!' vervangt hun woest getier,
'eerst losprijs voor ontslag!
of smoren zult ge in vlam en vier,
spijt opgaaf en verdrag!'

'Wat eist dan nog uw schrikmisbaar,
gevoelloos voor ons leed?'
'Wij eisen Jan van Schaffelaar!'
vervolgt de woeste kreet.

Maar, 'Neen!' herhaalt het kloek bescheid
met luid verzwaarde stem,
'zo hem uw wraak de dood bereidt,
zij treffe ons dan met hem!'

Maar, 'Neen! zo wis, zo waar ik leef'
valt Schaffelaar hen in,
'wie 's vijands wraakeis tegenstreeft,
waardeert mijn eer te min!
Aan mij is de eer, aan mij de plicht,
zo heilig aan mijn moed!
Op mij alleen weegt heel het wicht
van uw onschatbaar bloed.'

De grondvest trilt, de toren brandt,
de tijd eist kort bestel:
'Reikt allen, reikt voor 't laatst me uw hand,
en vaart voor eeuwig wel!'

Hij rekt de leden rank uiteen
en hoort geen weerspraak meer;
hij wringt zich door het kijkgat heen
en ploft van d'omloop neer.

'Daar hebt gij Jan van Schaffelaar!
weergalmt hij in zijn val,
'verbrast en deelt hem met elkaar,
en lest uw hete gal.

Steekt op de klingen, fors en zwaar,
blust bussen en musket:
daar hebt gij Jan van Schaffelaar...
mijn makkers zijn gered!'

Hij stort, hij valt, hij ledebraakt
en stuiptrekt in de dood,
en 't bloed, waarnaar de woede blaakt,
beschaamt en kleurt ze rood.

Het krijgsvuur blust, de brand gaat uit,
en 't schriktoneel wendt af,
maar de eerkroon, aan geen zwaard ten buit,
omtuilt het heldengraf.
[...]

Bron: https://www.dbnl.org/tekst/berg018duin01_01/berg018duin01_01_0018.php

Jan van Schaffelaar leefde in de vijftiende eeuw en was beroepssoldaat in de strijd tussen de Hoeken en de Kabeljauwen. In 1482 sprong hij van de toren in Barneveld met als doel zijn Kabeljauwse makkers te beschermen, hij hoopte dat de Hoeken ze door zijn opoffering met rust zouden laten. Dit werd gezien als een heldendaad. In de negentiende eeuw verschenen er verschillende literaire teksten over Jan van Schaffelaar en in 1903 werd er in Barneveld ook een standbeeld voor hem opgericht.

Uitwerking: Jan van Schaffelaar is sterk en moedig en ziet zijn daad als een plicht. Dit is een voorbeeld voor de negentiende-eeuwse lezer.

Hendrik Tollens (1855-1856), 'Jan Harink'.
(kan naar believen worden ingekort)

*'Wie uwer is de wakkre gast,
Die de eere boven 't leven keurt,
En van des vlootvoogds eigen mast
De Spaansche vlag ter neder scheurt?
Wie, mannen, niet gewoon te vreezen,
Wie uwer wil de waaghals wezen?'*

*Zoo riep, van de ingeschoten plecht,
Het dapper hoofd van Hollands vloot,
In 't hevig worstlen van 't gevecht
En 't gieren van het vliegend lood:
'Wie, mannen, tot iets stouts genegen,
Wie durft Bossu dien krijgsroof plegen?'*

*En allen zagen weiflend neer;
Wel kloek en onversaagd van geest,
Wel jookrig naar den buit en de eer,
En voor geen wissen dood bevreesd,
Maar hooploos, schoon zij 't mogten wagen,
In 't onuitvoerlijk stuk te slagen.*

*En doller ging de scheepstrijd voort,
En luider klonk het woest misbaar,
En digter drong zich boord aan boord,
En boeg en steven op elkaar,
En 't weerzijdsch zwaard werd aangegrepen,
En sloeg dooreen van beider schepen.*

*Daar schiet Jan Harink voor den dag,
En grijpt een losgeschoten reep,
En neemt een sprong, zoo frisch hij mag,
En slingert bij Bossu zich scheep,
En dringt zich door de Spaansche knechten,
Die razend op het scheepsdek vechten.*

*Hij klautert langs de takels op,
En houdt aan blok en touw zich vast,
En hijscht en palmt zich naar den top,
De kniën schrijlings om den mast;
En, kruijend tot de spil geschoven,
Scheurt hij de Spaansche vlag van boven.*

*En, rustig in 't gewaagd bedrijf,
Ziet hij manmoedig om zich neer,
En met de vlag geknoot om 't lijf,
Daalt hij langs mast en takel weer;
En tot het dek weer afgegleden,
Daar staat hij met een sprong beneden.*

*En, dwars door allen, hij alleen,
Voert hij zijn krijgsbuit met zich meê;
En worstelt door 't gedrang weer heen,
En stort zich met den kop in zee,
En stijgt weer op zijn eigen steven,
En 't roekloos waagstuk is bedreven.*

*Maar ijlings geeft een gierend lood,
Uit 's vijands bussen losgebrand,
Hem 't eerloon van den heldendood,
Den dood voor 't heilig vaderland,
En werpt hem, door en door geschoten,
In 't midden van zijn scheepsgenooten.*

*Al suizlend van den kogelslag,
Geveld om niet meer op te staan,
Ontknoopt hij de omgewonden vlag
En reikt haar nog zijn makkers aan;
Toen legt hij 't hoofd gelaten neder,
En opent nimmer de oogen weder.*

*Maar uit het graf, waarin hij zinkt,
Ontsnapt en zweeft en stijgt zijn faam,
En met den glans des adels blinkt
Zijn eertijds diep vergeten naam:
Hij staat geboekt in 's lands geschichten,
En schittert nu in mijn gedichten.*

Bron: https://www.dbnl.org/tekst/toll003geza04_01/toll003geza04_01_0040.php

Jan Haring was een matroos uit Hoorn die zich in de zestiende eeuw tijdens de Tachtigjarige Oorlog tegen Spanje aansloot bij de watergeuzen. Hij zou verschillende heldendaden hebben verricht. De heldendaad die hier wordt beschreven, vond plaats tijdens de Slag op de Zuiderzee in 1573. Hij sprong aan boord van het Spaanse vlaggenschip en haalde de vlag neer, waarop hij werd doodgeschoten. De slag wordt gewonnen omdat de Spanjaarden denken dat zij de slag hebben verloren, omdat het vlaggenschip geen vlag meer heeft.

Uitwerking: Jan Haring is dapper en offert zich op voor het vaderland. De vaderlandsliefde en moedigheid moeten de 19de-eeuwse lezer tot voorbeeld strekken.

Opdracht 4: Moppen

Nodig: mop, schrift, pen, medeleerling

1. Lees de mop die je van je docent gekregen hebt.
2. Streep karaktereigenschappen van de beschreven personen/groepen aan in de tekst of formuleer ze in een paar zinnen in je schrift.
3. Bedenk samen met je medeleerling op welke manier de oppositie in de mop is vormgegeven.
4. Wat is het effect van de oppositie als het gaat om hoe de personen/groepen zijn beschreven?
5. Beschrijf de representatie per groep/persoon in één zin in je schrift.
6. Als je klaar bent, doe je dezelfde opdracht met een andere mop.

Deze moppen komen van de Volksverhalenbank van de Lage Landen van het Meertens Instituut (www.verhalenbank.nl, -> volksverhalen -> subgenre 'moppen'). Hierin staan 11.251 moppen beschreven. Als de docent de tijd en middelen heeft, kunnen leerlingen ook zelf naar geschikte moppen zoeken. Voorwaarde is dat er sprake is van oppositie en representatie van lokale, regionale of nationale identiteit. Hieronder staan een aantal moppen die geschikt zijn om te gebruiken. Deze worden geprint en op papier uitgedeeld:

*Een Belg zit bij de bar en een Nederlander zit naast hem. Hij legt twee kwartjes op tafel.
"Kan ge daar bier mee kopen?" vraagt de Belg.
"Nee," zegt de Nederlander, "daar kan je mee bellen."
Even later gaat de Nederlander naar de WC. De Belg pakt de twee kwartjes. Hij houdt er één bij z'n mond en één bij z'n oor en zegt: "'allo, 'allo."*

Bron: <https://www.verhalenbank.nl/items/show/14161>

Uitwerking: Belg wordt als onnozel en dom voorgesteld door de opmerking van de Nederlander letterlijk te nemen.

*Een Belg en een Nederlander staan voor een frisdranken-automaat. De Belg blijft maar 20-frank-stukken insteken en op de knop duwen. De hoop blikjes wordt stilaan onoverzichtelijk.
"Hou jij dan nooit op?" vraagt de Nederlander.
"Zolang ik blijf winnen, speel ik verder," zegt de Belg.*

Bron: <https://www.verhalenbank.nl/items/show/11729>

Uitwerking: de Belg wordt als dom voorgesteld omdat hij de frisdankautomaat verwacht met een gokauto-maat. De opmerking van de Nederlander brengt hem niet tot inzicht.

Er is een Nederlander die iedere dag met de trein naar zijn werk gaat, en elke dag zit hij met een Belg in de coupé.

Elke dag neemt de Nederlander de Belg in de maling door te zeggen: "Hé, hoe is het met Bert?"

En dan zegt de Belg: "Welke Bert?" Waarop de Nederlander zegt: "Camembert."

De Belg zit hier erg over in en gaat daarom naar zijn neef om om raad te vragen. Dus de Belg vertelt het hele verhaal. De neef zegt: "Weet je wat je moet doen? Je moet meteen als de Nederlander binnenkomt zeggen: 'Hé, hoe is het met Lilly?' En dan zegt de Nederlander natuurlijk: 'Welke Lilly?' En dan zeg jij: 'Piccalilly'."

Dus de Belg heeft hier een goed gevoel over en die zegt de volgende dag in de coupé tegen de Nederlander: "Hé, hoe is het met Lilly?"

Waarop de Nederlander zegt: "Oh, Lilly van Bert?!"

Zegt de Belg: "Welke Bert?"

De Nederlander: "Camembert."

Bron: <https://www.verhalenbank.nl/items/show/11032>

Uitwerking: de Belg wordt als dom voorgesteld omdat hij telkens met dezelfde grap van de Nederlander in de maling wordt genomen.

Deuk uitblazen...

Een Belg en een Nederlander krijgen een ongeluk. De Belg heeft schade, de Nederlander niet, maar deze heeft wel overduidelijk schuld. De Belg stapt uit en maakt een groot probleem. De Nederlander wijst hem echter op het pijpje dat aan de achterkant van de auto zit en zegt: "In Nederland noemen we dat de uitlaat. Als je daarin blaast, flopt die deuk in je deur er zo weer uit." De Belg bedankt de Nederlander en begint te blazen. De Nederlander maakt natuurlijk dat hij wekomt. Komt er bij de Belg een Vlaamse agent staan die vraagt: "Allee manneke, wat zijn wij aan het doen?" De Belg legt uit dat hij in de uitlaat blaast, omdat hij een deuk in de deur heeft. Hierop reageert de politiemann: "Allee, dat zal nie gaan hè." "Waarom dan niet?" vraagt de Belg. "Ge hebt uw raamke nog open staan."

Bron: <https://www.verhalenbank.nl/items/show/31712>

Uitwerking: de Belg wordt door de Nederlander in de maling genomen en hij heeft het niet in de gaten. De Vlaamse agent bevestigt het stereotype van de domme Belg, omdat hij ook niet doorheeft dat de Nederlander een grap heeft uitgehaald.

D'r is een Friese bouwvakker, die komt in Groningen hier aan het werk. En die ziet daar die Groninger bouwvakker met een thermoskan zitten. 'Wat heb je daar bij je?' zegt die Fries. Hij zegt eh, zegt-ie: 'Nou, wat je hier warm in stopt, zegt die Groninger, 'blijft warm, en wat je er koud in stopt, blijft koud.' Volgende dag, de Fries ook een thermoskan. 'En,' zegt-ie, 'wat heb je er in?' Hij zegt: 'Voor 's morgens koffie,' zegt-ie, 'en voor 's middags een ijsje'.

Bron: <https://www.verhalenbank.nl/items/show/45293>

Uitwerking: de Fries wordt als dom voorgesteld omdat hij niet begrijpt waar een thermoskan voor dient. De Groninger is wel slim omdat hij het aan de Fries uitlegt.

Nou, als ik zeg dat er twee...drie Friese jagers die zijn op jacht en die schieten in Veenwouden een groot wild varken. Maar dat beest is wel tachtig kilo. Die slepen ze bij de achterpoten naar de auto. Maar ze zijn daar nog een twee kilometer vandaan...verwijderd. Toen komen ze een Groninger tegen, toen zegt e: 'Zijn jullie zeker Friezen?' 'Ja, hoezo?' 'Ja, je bent dom bezig. Je hebt het beest bij de achterpoten, en dat is net als bij een bezem verkeerd omvegen, je gaat tegen de haarrichting in...geeft veel teveel wrijving. Je moet 'm bij de voorpoten pakken!' Dus de Friezen doen dat. Ze hebben drie uur gelopen, toen zei de een tegen die ander: 'Het loopt een stuk makkelijker.' 'Kan zijn,' zegt die ander, 'maar we komen een heel eind bij die auto vandaan.'

Bron: <https://www.verhalenbank.nl/items/show/45164>

Uitwerking: Friesen worden als dom voorgesteld, omdat ze met het varken de verkeerde kant oplopen na het slimme advies van de Groninger.